

<http://dx.doi.org/10.16926/zc.2020.46.01>

Julia DZIWOKI

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

Z dziejów Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej 1932–1939

W czwartek wieczorem 25 lutego 1932 roku z inicjatywy starosty Kazimierza Kühna w sali Rady Miejskiej odbyło się zebranie organizacyjne Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej. Zebranie prowadził Kazimierz Kühn¹, a do prezydium zaproszono komisarza miasta Józefa Mazura i dyrektora gimnazjum Wacława Płodowskiego².

Inicjator zebrania przedstawił cele nowego Towarzystwa, czyli „istotę regionalizmu, jako pieczołowite pielęgnowanie dzielnicowych odrębności kulturalnych, zbieranie ciekawych rysów obyczajowości, podań, pieśni i wierzeń ludowych, ochronę zabytków przeszłości itd.”³.

Następnie przeczytano statut Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej i wybrano władze. Prezesem został pomysłodawca spotkania starosta częstochowski Kazimierz Kuhn⁴, a wiceprezesami: dyrektor Wacław Płodowski⁵, dy-

¹ M. Stańczyk, *Kazimierz Kuhn (1875–1975) – organizator i pierwszy prezes Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej*, „Ziemia Częstochowska”, t. 15, Częstochowa 1984, s. 23–26; J. Sętowski, *Cmentarz Kule w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, Częstochowa 2005, s. 162–163.

² J. Sętowski, *Cmentarz Kule w Częstochowie...*, s. 240.

³ *Kronika. Z zebrania organizacyjnego*, „Goniec Częstochowski” 1932, nr 47, rok XXVII, (sobota, 27 lutego), s. 3; M. Głowacki, *Początki działalności Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej (od 1979 r. Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego) na tle życia naukowego, kulturalnego i towarzyskiego w Częstochowie w 1932 roku*, „Ziemia Częstochowska”, t. 38, Częstochowa 2012, s. 9.

⁴ M. Stańczyk, *Kazimierz Kuhn (1875–1975) – organizator i pierwszy prezes Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej*, „Ziemia Częstochowska”, t. 15, Częstochowa 1984, s. 23–26; J. Sętowski, *Cmentarz Kule w Częstochowie...*, s. 162–163; tenże, *Kazimierz Jan Kuhn (1875–1957). Zarys biografii starosty powiatu częstochowskiego*, „Ziemia Częstochowska”, t. 27, Częstochowa 2000, s. 157–166; tenże, *Twórcy i prezesi Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie (do roku 1939)*, „Ziemia Częstochowska”, t. 38, Częstochowa 2012, s. 11; M. Ratyński, *Kazimierz Kuhn (1875–1957) – starosta powiatu częstochowskiego i teoretyk nauk o samorządzie*, [w:] *W drugim szeregu bohaterowie walk o niepodległość*, red. A. Koseski, T. Skoczek, J. Załęczny, Warszawa – Pułtusk 2019, s. 119–131.

⁵ B. Szymańska, *Żył, dobrze czyniąc. Wacław Cyprian Płodowski (1881–1939)*, „Gazeta Częstochowska”, nr 10, z dn. 7.03.2019, <http://gazetacz.com.pl/zył-dobrze-czyniac-waclaw-cyprian-plodowski-1881-193923834/> [dostęp 7.04.2019].

rektor Władysław Matuszkiewicz⁶ oraz Wojciech Felisiak⁷. Wybrano dwóch skarbników – inż. Bienia i Sokalskiego, oraz dwóch sekretarzy – Zdzisława Kachelskiego i inż. Purzyckiego. W skład komisji rewizyjnej weszli: rejent Tadeusz Koss⁸, referent Ludomir Nieprzycki i Z. Wichura. Podczas zebrania założycielskiego powołano cztery sekcje: historyczną, geograficzno-przyrodniczą, kultury regionalnej oraz gospodarczą. Sekcję historyczną prowadził prof. Dąbrowski, a po jego wyjeździe z Częstochowy przejął ją Golenhofer. Sekcję geograficzno-przyrodniczą powierzono opiece W. Felisiaka, a po jego przejściu do sekcji krajoznawczej funkcję tę powierzono prof. Hyli. Sekcja badań kultury regionalnej prowadzona była przez dyr. Matuszkiewicza, na czele zaś sekcji badań gospodarczych stał dyr. Bartoszewski. Później zdecydowano się jeszcze utworzyć sekcję artystyczną, pod przewodnictwem dyr. T. Łazarskiego, a na końcu powstała sekcja krajoznawcza, którą opiekował się komisarz J. Mazur⁹.

Prezydium zebrania założycielskiego

Józef Mazur, komisarz
rządu m. Częstochowy¹⁰

Kazimierz Kühn, starosta
częstochowski¹¹

Wacław Płodowski, dyrektor
Państwowego Gimnazjum im.
Henryka Sienkiewicza w Czę-
stochowie¹²

⁶ I. Wrona-Meryk, *Męskie Seminarium Nauczycielskie w Częstochowie w okresie międzywojennym*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Rocznik Polsko-Ukraiński”, t. 17, Częstochowa 2015, s. 313.

⁷ U. Giżyńska, *Rocznice częstochowskich szkół*, „Gazeta Częstochowska”, nr 44, z dn. 3.11.2011, <http://gazetacz.com.pl/100-lecie-sp-nr-812470/> [dostęp 07.04.2019].

⁸ Archiwum Państwowe w Częstochowie, sygn. 8/446/0, Akta notariusza Tadeusza Kossa w Częstochowie, P. Snoch, E. Dubaj, *Wstęp do Inwentarza*, 2016.

⁹ *Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie*, „Ziemia Częstochowska”, t. 1, Częstochowa 1934, s. 317–320.

¹⁰ Narodowe Archiwum Cyfrowe, Józef Mazur, komisarz rządu m. Częstochowy, sygn. 1-A-3151, <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/77640/> [dostęp 12.12.2019].

¹¹ Narodowe Archiwum Cyfrowe, Kazimierz Kuhn, starosta częstochowski, sygn. 1-A-2817, <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/75853/acef42f4249abaad64ba513b75b5c157/> [dostęp 12.12.2019].

¹² Narodowe Archiwum Cyfrowe, Wacław Płodowski – dyrektor Państwowego Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie, sygn. 1-N-1894, <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/104936/d2ba8208952641c7a291cf370b25a949/> [dostęp 12.12.2019].

Prezesem został inicjator założenia Towarzystwa Kazimierz Kuhn, starosta powiatu częstochowskiego od 1920 roku, pochodzący z Płocka inżynier mechanik. Kazimierz Kuhn był także pomysłodawcą budowy teatru w Częstochowie. Będąc starostą, sprawdził się jako świetny administrator i samorządowiec. W październiku 1932 roku zakończył swoją misję w Częstochowie i został skierowany na stanowisko naczelnika Wydziału Samorządowego Urzędu Wojewódzkiego w Stanisławowie. W uznaniu zasług i poświęcenia dla pracy samorządowej w latach 1936–1938 przewodniczył Radzie Naukowej Instytutu Samorządu Terytorialnego w Warszawie¹³.

Trzej wiceprezesi Towarzystwa to nauczyciele szkół częstochowskich. Wacław Cyprian Płodowski, dyrektor Gimnazjum i Liceum im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie, przybył do Częstochowy z Czyżewa w powiecie Wysokie Mazowieckie, jako inżynier technolog chemii. Ożenił się z Haliną Biegańską i został zięciem dra Władysława Biegańskiego. Kontynuował rodzinną tradycję pracy społecznikowskiej. Zaangażował się w działalność licznych stowarzyszeń, trzykrotnie zasiadał w Radzie Miejskiej, a funkcję dyrektora Gimnazjum i Liceum oraz prezesa Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej pełnił do swojej śmierci w 1939 roku¹⁴.

Władysław Matuszkiewicz pracował jako nauczyciel matematyki, geografii i metodyki w Męskim Seminarium Nauczycielskim im. Tadeusza Kościuszki, które znajdowało się przy ul. Jasnogórskiej 64. Powierzono mu także opiekę nad bursą dla seminarzystów. 1 września 1929 roku Władysław Matuszkiewicz został dyrektorem Seminarium i pełnił tę funkcję do likwidacji uczelni w 1936 roku, która nastąpiła po zmianie organizacji szkolnictwa w Polsce na podstawie decyzji Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego¹⁵.

Wiceprezes Towarzystwa Wojciech Felisiak był kierownikiem szkoły nr 8 w Częstochowie przy ul. Szczytowej w latach od 1928 do 1966¹⁶.

Na czele komisji rewizyjnej stanął notariusz Tadeusz Koss, urodzony w Ząbkowicach w pow. będzińskim. Notariusz ten miał swoją kancelarię przy Wydziale Hipotecznym Sądu Pokoju w Częstochowie, a od 1929 roku, po wydaniu Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 roku *Prawo o ustroju sądów powszechnych*, rezydował przy Wydziale Hipotecznym Sądu Grodzkiego w Częstochowie. Po tej zmianie Tadeusz Koss przeniósł swoją kancelarię w Aleje NMP pod nr 29, a następnie 35¹⁷.

¹³ J. Sętowski, *Twórcy i prezesi Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie (do roku 1939)*, „Ziemia Częstochowska”, t. 38, Częstochowa 2012, s. 11.

¹⁴ Tamże, s. 12.

¹⁵ I. Wrona-Meryk, *Męskie Seminarium Nauczycielskie w Częstochowie w okresie międzywojennym*, s. 313–315, 322.

¹⁶ U. Giżyńska, *Rocznice częstochowskich szkół*, „Gazeta Częstochowska”, nr 44, z dn. 3.11.2011, <http://gazetacz.com.pl/100-lecie-sp-nr-812470/> [dostęp 07.04.2019].

¹⁷ Archiwum Państwowe w Częstochowie, sygn.. 8/446/0, Akta notariusza Tadeusza Kossa w Częstochowie, P. Snoch, E. Dubaj, *Wstęp do Inwentarza*, 2016.

Tak więc władze Towarzystwa tworzyli wpływowi mieszkańcy miasta, doświadczeni już w pracy zawodowej i działalności społecznej. Byli to „częstochowanie z wyboru”, gdyż większość założycieli Towarzystwa nie pochodziła z Częstochowy. Podczas dyskusji na zebraniu założycielskim zwrócono uwagę na pilną potrzebę wydania monografii Częstochowy i okolic oraz utworzenia muzeum i wystawy regionalnej w Częstochowie¹⁸.

Jak powiedział Ludwik Pasteur:

Życie tylko wtedy ma wartość, kiedy przynosi pożytek innym.

Towarzystwo Popierania Kultury Regionalnej otrzymało gmach Muzeum Miejskiego, by w nim zorganizować Muzeum Regionalne. W tej sytuacji Towarzystwo rozpoczęło intensywnie realizować swoje założenia i już 14 sierpnia 1932 roku otwarto Wszechpolską Wystawę Chałupniczą, której zadaniem było zobrazowanie życia codziennego chałupników – a było ich ok 300 tysięcy w Polsce – czyli od ich warunków mieszkaniowych, po pracę zawodową. Przygotowano statystyki w formie wykresów i tablic, by zwrócić uwagę na trudne warunki życia wynikające z niskich zarobków. Zaprezentowano kilkadziesiąt form działalności chałupniczej, np.: bielizniarstwo, szewstwo, tkactwo, trykotarstwo, koszykarstwo, sitarstwo, stolarstwo, garncarstwo, ślusarstwo, zabawkarstwo, wyroby galanteryjne i inne. Zgromadzono wiele eksponentów, ukazując kontrasty pomiędzy ceną sprzedaży a zyskiem chałupnika. Np. za garnitur, który kosztował 13 zł, krawiec otrzymywał 3 zł. Na wystawie prezentowały się także szkoły rzemieślnicze funkcjonujące w Częstochowie, np. Szkoła Rzemieślniczo-Przemysłowa oraz Szkoła Przemysłu Ludowego¹⁹.

Sprowadzono także z Zakopanego zabawki, pamiątki i papeterie Wandy Komendzińskiej, której ojciec założył słynny „Bazar Krajowy” przy Krupówkach²⁰.

Wystawa cieszyła się ogromnym zainteresowaniem, do Częstochowy przyjeżdżały regularnie wycieczki z różnych miejscowości, np. wyjątkowo liczne z Kamienicy Polskiej lub organizowane m.in. przez związki zawodowe, duże zainteresowanie budziła także wśród uczniów szkół częstochowskich. Pierwsza wystawa prezentowana była tylko do 10 września²¹.

Ostatecznie Towarzystwo Popierania Kultury Regionalnej otwarło Muzeum Miejskie, o nazwie Zbiory Regionalne, w parku Staszica 26 stycznia 1936 roku. Muzeum można było zwiedzać w każdą niedzielę w godzinach od 11.00 do 13.00, za opłatą 10 gr dla dorosłych i 5 gr dla dzieci. Eksponowano w nim zbiory etno-

¹⁸ *Kronika. Z zebrania organizacyjnego*, „Goniec Częstochowski”, nr 47, rok XXVII, sobota, 27 lutego 1932, s. 3.

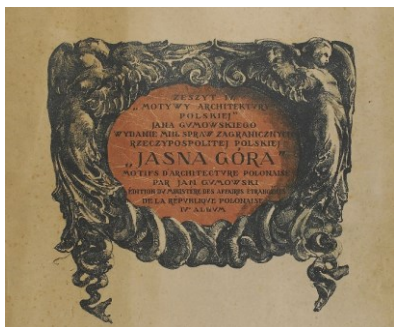
¹⁹ *Kronika. Z Wystawy Chałupniczej*, „Goniec Częstochowski”, nr 190, rok XXVII, z dnia 20 sierpnia 1932 r., s. 3.

²⁰ *Komendzińska Wanda*, [w:] M. Pinkwart, J. Zdebski, *Nowy cmentarz w Zakopanem, Przewodnik biograficzny*, Warszawa – Kraków 1988, s. 66.

²¹ *Kronika. Z Wystawy Chałupniczej*, „Goniec Częstochowski”, nr 190, rok XXVII, z dnia 20 sierpnia 1932 r., s. 3

graficzne, przyrodnicze oraz prezentowano przykłady przemysłu częstochowskiego²².

Pierwszym kustoszem Muzeum był Ludomir Nieprzycki, a po jego wyjeździe z Częstochowy funkcję tę powierzono Jadwidze Jakubowskiej. Muzeum posiadało 5 sal, dwie większe i 3 małe. Jedna z większych sal poświęcona była przyrodzie i składała się z następujących działów: geologicznego, zoologicznego oraz botanicznego, który został zorganizowany przez prof. Władysława Hylę. Życie gospodarcze Częstochowy zostało zaprezentowane w drugiej dużej sali. Dział etnograficzny został wypełniony eksponatami zakupionymi przez Towarzystwo, np. stroje ludowe, próbki tkanin tzw. wełniaków, zamki drewniane, narzędzia gospodarskie, żarna, szopka częstochowska oraz kolekcja lalek z różnych ziem Polski. Jeden pokój zaaranżowany został na wnętrze wiejskiej chaty. Dział historyczny był najuboższy, stąd przeznaczono na jego ekspozycje najmniejszą salę. W holu i na korytarzu utworzono galerię plansz Jana Kantego Gumowskiego przedstawiających Jasną Górę.

Jan Kanty Gumowski – *Jasna Góra, brama z medalionem króla Stanisława Augusta (obecnie brama Matki Boskiej Królowej Polski)*, litografia 1925, Muzeum Częstochowskie; <http://www.czestochowa.um.gov.pl/tablica/pielgrzymi>

Jan Kanty Gumowski (1883–1946) studiował w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych w latach 1902–1909 pod kierunkiem Józefa Mehoffera oraz Konstantego Laszczki i równocześnie pracował w Muzeum Narodowym, inwentaryzując zabytki, co okazało się „leitmotivem”²³ całej jego późniejszej twórczości. W latach 1911–1914 był stypendystą Czarotoryskich i studiował we Włoszech, Monachium i Paryżu. Jan Kanty Gumowski wystawiał swoje prace w Krakowie i warszawskiej Zachęcie, był członkiem rzeczywistym Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych. Podczas I wojny światowej walczył w I Brygadzie Legionów i portretował Józefa Piłsudskiego oraz legionistów. Później realizował jeszcze zamówie-

²² *Kronika. Otwarcie muzeum w parku Staszica*, „Goniec Częstochowski”, nr 19, rok XXXV, z dnia 24 stycznia 1936 r., s. 3.

²³ T. Miłkowski, *Szkolny słownik teatralny*, Warszawa 2000, s. 85.

nia władz wojskowych, odtwarzając fortyfikacje miast w cyklu *Zamki i warownie Rzeczypospolitej przed najazdem szwedzkim (ziemie pł.-zach.)*. Po wojnie, w latach 1915–1928, namalował w technice litografii kolejny cykl *Motywy Architektury Polskiej* wydany w 5 tomach. Jego twórczość wpisywała się w ówczesny nurt studiów nad ojczystą architekturą oraz tzw. styl dworski²⁴.

Zeszyt IV poświęcony został Jasnej Górze. Artysta pracował nad tym tematem przez dwa lata (1925–1926) i przygotował czternaście plansz litograficznych – sześć wielobarwnych oraz osiem w czarnej kredce. Wszystkie ujęte były w obwolucie, na której zamieścił kartusz z tytułem teki, która była wydana przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej. Litografie zaś zostały odbite w roku 1926 w Krakowie w Zakładach Litograficznych Franciszka Zielińskiego. Tekę rozpoczynał wstęp dyrektora Muzeum Narodowego w Krakowie prof. dra Feliksa Koperskiego²⁵, przedstawiający zarys dziejów Cudownego Obrazu i Sanktuarium Jasnogórskiego oraz spis plansz²⁶.

1. Ogólny widok Jasnej Góry.
2. Widok na kościół i klasztor ponad murami fortecznymi.
3. Główna brama forteczna z fundacji Jerzego Lubomirskiego wzniesiona r. 1723.
4. Druga brama forteczna (wewnętrzna) z medaljonem króla Stanisława Augusta.
5. Dalsza brama forteczna i widok na barbakan i bramy forteczne.
6. Brama ostatnia wałowa.
7. Widok na front kościoła od strony arsenału.
8. Widok na arsenał (w środku), na pokoje królewskie z basztą, na mur z attyką oddzielający dziedziniec gospodarczy od dziedzińca kościelnego.
9. Widok z dziedzińca pod wieżą na bramę i wejście do refektarza oraz na dalsze zabudowania klasztorne.
10. Drugi dziedziniec wewnętrzny z widokiem na tyły kościoła oraz na przylegającą do nich część klasztoru.
11. Szczyt kaplicy N. P. Marii z dekoracją zewnętrznego ołtarza na wałach.
12. Wnętrze prezbiterium kościoła.
13. Wnętrze kaplicy z obrazem N. P. Marii Częstochowskiej.
14. Obraz N. P. Marji Częstochowskiej²⁷.

Kamienne matryce do jasnogórskich litografii osobiście przygotował Jan Gumowski. Odbitki wykonano na dosyć grubym kremowym papierze czerpanym o wymiarach 59,5 × 47,0 cm. Tematyka była bardzo przemyślana i stanowiła swoisty przewodnik „pielgrzymy dla pielgrzymów”. Dlatego wybór tego dzieła jako eksponatu do Muzeum Regionalnego nie był przypadkowy, zwiedzający wstępujący do Muzeum, schodząc ze wzgórza jasnogórskiego, mogli utrwalić so-

²⁴ <https://sztuka.agraart.pl/autor/licytacje/1505/jan-kanty-gumowski> [dostęp 11.03.2020].

²⁵ A. Bochnak, Feliks Kopera 1871-05-12-1952-03-27, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/feliks-kopera> [dostęp 12.03.2020].

²⁶ J. Żywicki, *Jana Gumowskiego Motywy Architektury Polskiej: Jasna Góra*, „Nasza Przyszłość”, t. 97, Kraków 2002, s. 267–268.

²⁷ J. Gumowski, *Motywy Architektury Polskiej: Jasna Góra*, Kraków 1926.

bie i przypomnieć pobyt w Jasnogórskim Sanktuarium²⁸. Dzisiaj można zapoznać się z tym wyjątkowym dziełem Jana Kantego Gumowskiego m.in. w Bibliotece Narodowej²⁹. Od czasu do czasu plansze Jana Kantego Gumowskiego z teki czwartej o Jasnej Górze pojawiają się na aukcjach dzieł sztuki, osiągając wysokie ceny. Np. 26 października 2013 roku w Galerii BWA w Katowicach cena wywoławcza za kompletną tekę wynosiła 3200 zł³⁰. Jak wynika jednak z kwerendy, we współczesnym nam Muzeum Częstochowskim również przechowywane są plansze Gumowskiego³¹.

Jan Bułhak, Częstochowa. Wnętrze kościoła na Jasnej Górze³²

W Muzeum prezentowano także fotografie Jana Bułhaka (1876–1950), wybitnego polskiego fotografa, zwanego „Ojcem Polskiej Fotografii”, i przedstawiciela piktorializmu. Studiował filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim i od 1905 roku zainteresował się fotografią. Najpierw amatorsko, a po zaprzyjaźnieniu się z malarzem Ferdynandem Ruszczycem zajął się fotografią profesjonalną. W 1912 roku studiował fotografię w Dreźnie u Hugona Erfurtha. Przygotował w swojej pracowni 158 albumów dokumentujących architekturę miast i miejsco-

²⁸ J. Żywicki, *Jana Gumowskiego Motywy Architektury Polskiej: Jasna Góra*, „Nasza Przeszłość”, t. 97, Kraków 2002, s. 273–274.

²⁹ Jan Kenty Gumowski, *Motywy Architektury Polskiej: Jasna Góra*, Biblioteka Narodowa, Magazyn Ikonografii A.2536/G.XX/VI-1

³⁰ <http://desa.art.pl/index.php?pozycja=20907> [dostęp 12.03.2020].

³¹ <http://www.czestochowa.um.gov.pl/tablica/pielgrzymi> [dostęp 12.03.2020].

³² <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=25054&from=pubindex&dirids=5&lp=541> [dostęp 12.03.2020].

wości II Rzeczypospolitej. Wśród jego fotografii można znaleźć prace uwieczniające Częstochowę i Jasną Górę³³.

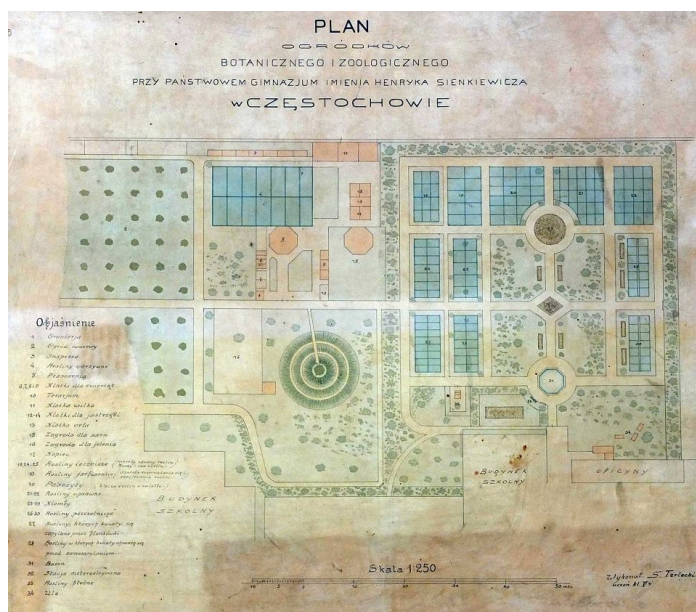
Muzeum Regionalne Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej mogło powstać w dużej mierze dzięki depozytom przekazanim przez Koło Krajoznawcze Gimnazjum Państwowego im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie. Działalność Muzeum dofinansowywało miasto – w formie dotacji bezpośredniej ok. 400 zł rocznie, udostępniając bezpłatnie budynek, który wyremontowało i w większości umeblowało oraz przekazało zbiory przyrodnicze. Muzeum otwarte było dwa razy w tygodniu, w czwartki i w niedziele³⁴.

Należy podkreślić ścisłą współpracę pomiędzy Towarzystwem Popierania Kultury Regionalnej a Gimnazjum i Liceum im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie. Niewątpliwie sprzyjała temu osoba prezesa Towarzystwa i zarazem dyrektora szkoły Wacława Cypriana Płodowskiego. Był to człowiek wybitny i niezwykle skuteczny w działaniu. Potrafił skupić wokół swoich pomysłów ludzi z pasjami i pozwalał im na ich realizację. Np. nauczyciel przyrody Edward Pawłowski wraz ze swoim absolwentem i studentem weterynarii E. Szyfelbajnem oraz uczniami z kółka przyrodniczego utworzyli Ogródek Zoologiczny. Z dzisiejszego punktu widzenia wydaje się, iż był to profesjonalny ogród zoologiczny. Dyrektor oddał im do dyspozycji 20 arów pola za Gimnazjum, wybudowano tam ponad 30 zagród oraz klatek i rozpoczęto gromadzić zwierzęta. Początkowo były to niewielkie okazy fauny, takie jak: biały szczur, lis, 2 zaskrońce i 2 żółwie. Jednak w 1924 roku zakupiono od ogrodu zoologicznego w Poznaniu niedźwiedzia brunatnego za 900 zł. Ogródek Zoologiczny został otwarty dla mieszkańców Częstochowy i gości 22 września 1929 roku i wówczas było tam eksponowanych ok. 50 okazów fauny (tj. jeleni o imieniu Lolek, dzik, 2 sarny, 2 wilki, 2 lisy, 2 borsuki, 2 małpy Dezi i Felek, 2 kuny leśne, 24 króliki, zając, 3 fretki, świnki morskie, jaszczurki, 4 synogarlice, 4 kuropatwy, szczygły, papugi, sowy, bażanty, 3 myszolowy, pustułka, orzeł bielik, paw i perliczka). Uczniowie sprząтали i karmili zwierzęta. Karmę pozyskiwano m.in. z rzeźni. Zwierzęta miały zapewnioną opiekę weterynaryjną. Podczas otwarcia E. Szyfelbajn wygłosił odczyt pt. *Ogrody zoologiczne i ich rozwój z uwzględnieniem zwierzyńca w Częstochowie*. Ogród otwarty był każdego dnia od godz. 13.00 do 17.30, a w niedzielę i święta od godz. 11.00 do 13.00 i od 15.00 do 17.00. Wstęp do ogrodu kosztował dla młodzieży 30 gr, a dla dorosłych 50 gr³⁵.

³³ J. Piwowarski, *Jan Bulhak – enfant terrible polskiej fotografii?*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Edukacja Plastyczna. Fotografia”, z. 7, Częstochowa 2013, s. 57; T.H. Nowak, *II wystawa poznańskich Miłośników Fotografii*, „Głos Wielkopolski”, z dn. 3.07.1946, s. 4.

³⁴ *Z działalności T-wa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie w latach 1934–1937*, „Ziemia Częstochowska”, t. 2, Częstochowa 1938, s. 274.

³⁵ T. Haładyj, *Przed wojną Częstochowa miała własne zoo. Był w nim nawet niedźwiedź*, https://czestochowa.wyborcza.pl/czestochowa/1,48725,17743405,Przed_wojna_Czestochowa_miala_wlasne_zoo_Byl_w_nim.html [dostęp 12.03.2020]; Czech, *Almanach Absol-*

Plan zoo i ogrodu botanicznego. Dziś w tym miejscu jest parking liceum z wjazdem od ul. Raclawickiej

Ogród zoologiczny otoczony był ogrodem botanicznym, gdzie z inicjatywy ks. i astronoma Bonawentury Metlera uczniowie usypali kopiec Mikołaja Kopernika w 450 rocznicę jego urodzin. Ks. Bonawentura Metler od 1915 roku był nauczycielem astronomii w Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza. Z jego inicjatywy w parku Miejskim im. Stanisława Staszica zorganizowano obserwatorium astronomiczne. Natomiast w 1928 roku utworzył pierwszy w Polsce oddział Towarzystwa Przyjaciół Astronomii w Częstochowie. Regularnie też drukował w periodyku „Urania” sprawozdania z działalności Oddziału³⁶.

Towarzystwo w pierwszym okresie swojej działalności od 1932 roku do 1939 roku zdołało wydać dwa tomy „Ziemi Częstochowskiej”. Z inicjatywy Wacława Płodowskiego społeczeństwo Częstochowy, dla upamiętnienia zasług starosty częstochowskiego dla rozwoju miasta, założyło Fundusz Wydawniczy im. inż. Kazimierza Kühna „inicjatora, organizatora oraz pierwszego prezesa Towarzystwa”. Udało się zebrać 5000 złotych na pokrycie kosztów wydawnictwa i publikacji naukowej „Ziemia Częstochowska”³⁷.

wentów IV LO im. H. Sienkiewicza 1915-1939, cz. 2 <http://absolwenci.sieniu.czest.pl/index.php?show=art&which=1461> [dostęp 12.03.2020].

³⁶ J. Związek, Metler Bonawentura, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. S. Wilk, t. 12, Lublin 2008, s. 634-635.

³⁷ *Od Wydawnictwa „Ziemia Częstochowska”*, t. 1, Częstochowa 1934, s. 3; *Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie „Ziemia Częstochowska”*, t. 1, Częstochowa 1934, s. 320.

Niedźwiedź brunatny i orzeł bielik oraz inne zwierzęta z ogrodu zoologicznego w Częstochowie³⁸

Warto jeszcze przeanalizować *Przedmowę* Kazimierza Kühna do pierwszego tomu „Ziemi Częstochowskiej”, gdzie zarysował mapę problemów badawczych, które czekają na opracowanie.

Zagadnienia przyrodnicze

Autor zachęca do ochrony i badaniu ginących gatunków flory, np. rosiczki czy szczątkowo występujących cisów w okolicach Częstochowy. Należy wciąż poszukiwać i odkrywać oraz opisać groty ukryte w skałach na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej. Badania miały być prowadzone w kierunku geobotanicznym i fitosocjologicznym.

Zagadnienia historyczne

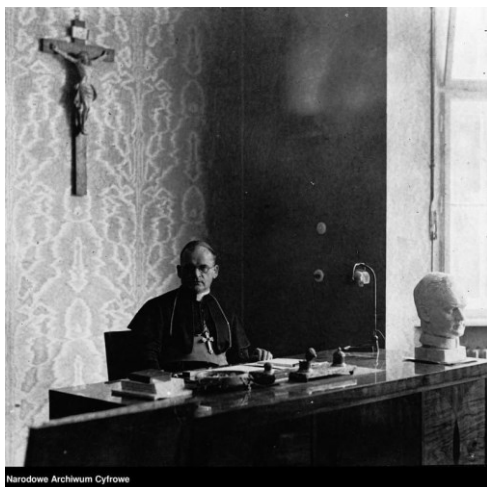
Kazimierz Kühn zwraca uwagę na wciąż nieopracowane archiwalia i księgozbiory bibliotek kościelnych, np. na Jasnej Górze i w kościołach parafialnych

³⁸ https://czestochowa.wyborcza.pl/czestochowa/1,48725,17743405,Przed_wojna_Czestochowa_miala_wlasne_zoo_Byl_w_nim.html [dostęp 12.03.2020].

diecezji częstochowskiej, oraz w urzędach miast. Uważał, iż niedostatecznie opracowana jest historia powstania klasztoru na Jasnej Górze oraz stosunków dyplomatycznych pomiędzy Polską i Węgrami oraz roli w nich Elżbiety, siostry króla Kazimierza Wielkiego. Monografii oczekiwał opis zamków i ich dziejów. Kolejny ważki temat to stosunek Władysława Jagiełły – jako drugiego założyciela sanktuarium – do Jasnej Góry. Królowie przybywali na Jasną Górę, przekazywali dary, przywileje oraz nadawali dobra. Postulował, by to zinwentaryzować i opisać. Jasna Góra to także miejsce spotkań w polityce międzynarodowej, np. Zygmunta III. Jan III Sobieski wyruszał pod Wiedeń z Jasnej Góry. Tutaj odbył się ślub Michała Wiśniowieckiego z arcyksiężną Eleonorą i ich dar w postaci refektarza. Szczegółowej monografii oczekiwał problem konfederacji barskiej i udział w niej Częstochowy i okolic. Bardzo ciekawym zagadnieniem jest także pobyt Kazimierza Pułaskiego w twierdzy jasnogórskiej. Opracowania wymagają dzieje Częstochowy za panowania Prusaków oraz Napoleona. Niezwykle ciekawe byłoby przedstawienie zaangażowania ziemi częstochowskiej w powstania 1831 i 1863, tym bardziej, że w Wąsoszu znajduje się mogiła 52 powstańców. Każde z miast (np. Krzepice, Kłobuck, Mstów, Olsztyn) zasługuje na oddzielną monografię. Kazimierz Kühn postulował, by Towarzystwo gromadziło archiwalia i otaczało opieką, także ze zbiorów prywatnych i zaniedbanych.

Zagadnienia z historii sztuki

Autor zwraca uwagę na bogactwo ziemi częstochowskiej w dzieła sztuki, które jednak niszczeją niezinventaryzowane i zapomniane w kościołach, na plebaniach, a nawet zaniedbane i bez należytej opieki zbiory prywatne.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Podkreślał jednak duże zaangażowanie biskupa Teodora Kubiny³⁹ w dzieło ratowania zabytków, w celu utworzenia Muzeum Diecezjalnego. Biskup T. Kubina był honorowym członkiem Towarzystwa i entuzjastą nowego, a tak potrzebnego dla tego regionu, wydawnictwa „Ziemia Częstochowska”. Zebrane dzieła sztuki oceniał prof. Feliks Koper z Muzeum Narodowego w Krakowie, który na zaproszenie biskupa przybył do Częstochowy. Do najcenniejszych zaliczył drewnianą rzeźbę św. Marcina na koniu z Mstowa, która była unikatem i reprezentowała najwyższy poziom gotyckiej sztuki europejskiej. W Gorzkowicach odnaleziono gotycką drewnianą statuetkę św. Jakuba o dużej wartości artystycznej. Biskup znalazł również XV-wieczne drewniane rzeźby: Matki Boskiej Bolesnej – pięć, i mniejsze figury: św. Barbary, Katarzyny, Elżbiety i Małgorzaty, oraz płaskorzeźbę *Zdjęcie z krzyża* z pozostałościami polichromii.

Biskup Teodor Kubina posiadał także niezwykle cenną kolekcję malarstwa polskiego i europejskiego. W regionie wieluńskim znalazł boczne skrzydła tryptyku, który oddał do renowacji prof. Rutkowskiemu, ten zaś podczas konserwacji odkrył ich piękno. Jedno skrzydło przedstawiało scenę Zwiastowania, a drugie ze skrzydeł miało z jednej strony scenę Męki Pańskiej, a z drugiej przedstawiono świętych biskupów – Stanisława i Wojciecha – oraz święte męczenniczki Barbarę i Katarzynę.

Z innych równie cennych dzieł sztuki malarskich w kolekcji biskupa T. Kubiny były *Głowa Chrystusa* Artura Grottgera⁴⁰, *portret „Pani”* Marcella Bacciarellego⁴¹, *Portret męski* Jana Chrzyciela Lampiego⁴², *Pieta* Franciszka Krudowskiego⁴³, *Portret ze szkoły* Antoon van Dycka⁴⁴, *Pejzaż* Jacoba van Ruisdaela⁴⁵.

Kolekcjonował także polską sztukę sobie współczesną i posiadał prace Leona Wyczółkowskiego⁴⁶, Włodzimierza Tetmajera⁴⁷, Jacka Malczewskiego⁴⁸ i Juliana Fałata⁴⁹, m.in. jego akwarelę z przedstawieniem Jasnej Góry.

³⁹ J. Związek, *Kubina Teodor Filip, bp.*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. A. Szostek, t. 10, Lublin 2004, s. 136–137.

⁴⁰ Artur Grottger (1837–1867) – malarz, czołowy przedstawiciel romantyzmu, *Polski słownik biograficzny*, t. IX, Kraków 1960–1961.

⁴¹ Marcello Bacciarelli (1731–1818) – malarz, przedstawiciel baroku i klasycyzmu, nadworny malarz króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, prekursor narodowej szkoły malarstwa polskiego, *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*, t. 2, Kraków 1929, s. 88.

⁴² Jan Chrzyciel Lampi (1751–1830) – malarz włoski pracujący w Wiedniu, portrecista, *Wielka ilustrowana encyklopedia Gutenberg*, Kraków 1929–1934.

⁴³ Franciszek Krudowski (1860–1945) – <https://www.gutenberg.org/index.php?word=37588> [dostęp 12.03.2020].

⁴⁴ Antoon van Dyck (1599–1841) flamandzki malarz epoki baroku – *Sztuka świata. Leksykon*, T. Barucki, A. Dulewicz (red.), t. 1, Warszawa, 1998

⁴⁵ Ruisdael Jacob van, 1628/1629–1682 – wybitny pejzażysta holenderski, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ruisdael-Jacob;3969967.html> [dostęp 11.03.2020].

⁴⁶ K. Kulig-Janarek, W. Milewska: *Leon Wyczółkowski, 1852–1936*, Kraków 2003, s. 29.

⁴⁷ M. Czapska-Michalik, *Włodzimierz Tetmajer 1862–1923*, Warszawa 2007, s. 90–91.

⁴⁸ S. Krzysztofowicz-Kozakowska, *Jacek Malczewski*, Wrocław 2005.

⁴⁹ M. Masłowski, *Julian Fałat*, Warszawa 1964.

Biskup wyszukiwał w parafiach swojej diecezji i ratował od zapomnienia cenne paramenty liturgiczne, z których również stworzył ciekawą i bardzo cenną kolekcję, którą przechowywał w budynku Kurii oraz w Domu Biskupim⁵⁰.

Po śmierci biskupa Teodora Kubiny jego kolekcja była przenoszona, dzielona i deponowana w różnych miejscach: część pozostała w Kurii, część w salach poklasztornych przy kościele św. Barbary, a nawet w wieży katedry. Biskup Stefan Bareła zamierzał utworzyć muzeum i umieścić je w nowo budowanym obiekcie przy ul. Ogrodowej. Jednak problemy finansowe przerwały realizację tej inwestycji – do dzisiaj nieukończony, tym samym powstanie muzeum odłożono *ad acta*.

Muzeum Archidiecezji Częstochowskiej im. Biskupa Teodora Kubiny⁵¹

Idea utworzenia Muzeum Diecezjalnego została zrealizowana ostatecznie dopiero w czasie posługi abp. Stanisława Nowaka, z inicjatywy biskupa pomocniczego Antoniego Długosza. Oficjalnie otwarto Muzeum Archidiecezji Częstochowskiej im. Biskupa Teodora Kubiny w dniu 20 kwietnia 1998 roku, w podziemiach Seminarium Archidiecezji Częstochowskiej przy ul. św. Barbary 41. Dyrektorem nowo utworzonej placówki został ks. Bogdan Blajer. W Muzeum znajdują się zbiory podzielone na rzeźbę, malarstwo, relikwiarze, szaty, medale, starodruki i naczynia.

Arcybiskup Stanisław Nowak w kronice muzeum napisał:

Niech w miejscu pod Jasną Górą ludzie patrzący na piękno sztuki sakralnej wznoszą swoje serca ku umiłowaniu rzeczy niewidzialnych⁵².

⁵⁰ K. Kühn, *Przedmowa*, „Ziemia Częstochowska”, t. 1, Częstochowa 1934, s. 12–13.

⁵¹ <http://www.muzeakosc.czyst.pl/index.php> [dostęp 12.03.2020].

⁵² Muzeum Archidiecezji Częstochowskiej. Historia <http://www.muzeakosc.czyst.pl/historia.php> [dostęp 12.03.2020].

Zagadnienia jasnogórskie

Kazimierz Kühn postulował także, by pogłębić badania naukowe związane z Jasną Górą; wymieniał kilka tematów, którym warto poświęcić monografię, takie jak: kościół jasnogórski z kaplicami, historia klasztoru, archiwum, skarbiec i biblioteka.

Oddzielne badania powinny być poświęcone zgromadzonym w bibliotece i archiwum Jasnej Góry dziełom dawnej muzyki. Tego zadania podjął się prof. Ludwik Wawrzynowicz, dyrektor szkoły muzycznej w Częstochowie oraz przewodniczący podsekcji muzycznej Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej. W czasie swojej kwerendy bibliotecznej odkrył on nieznanne dzieło *Thesaurus Harmonice Laurencji* Jana Baptysty Besorduma Veronciuma, z 1603 roku. Odnaleziony zaś zapis hejnału jasnogórskiego był wykonany z wieży jasnogórskiej w czasie otwarcia teatru w Częstochowie. Teatr miał służyć również sztuce religijnej i wystawianiu tam misteriów polskich, jak dawniej na Jasnej Górze. Częstochowa jako miasto sanktuaryjne miało przypominać Oberammergau⁵³. Opracowania obszernej monografii oczekiwał także Władysław Leszczyński – wybitny kompozytor i dyrygent orkiestry jasnogórskiej z XVII wieku⁵⁴.

Zagadnienia sztuki ludowej

Sztuka ludowa i folklor ziemi częstochowskiej wymagały wciąż pogłębionych badań. Kółko Krajoznawcze Gimnazjum i Liceum im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie, pod opieką Jadwigi Jakubowskiej, zbierało pieśni ludowe z częstochowskiego regionu. Należało także zająć się strojami ludowymi kobiet i mężczyzn, gdyż z roku na rok znikały z krajobrazu miasta i okolic. Zwłaszcza problem był ze strojem ludowym mężczyzn, którzy zachowywali oryginalny ubiór na pochówek⁵⁵.

W powiecie częstochowskim istniało zapotrzebowanie na wyroby tkackie, kilimiarskie, garncarskie, zabawki oraz dewocjonalia. Po analizie rynku i zapotrzebowania, w Częstochowie otwarto 11 września 1922 roku Szkołę Przemysłu Ludowego. Wkrótce jednak zauważono, iż trudno było nawet tam zachować formę manufaktury tkackiej o cechach indywidualnych regionu. W dobie uprzemysłowienia i wielkich fabryk tkackich konkurencja wyrobów fabrycznych wypierała z rynku wyroby ludowe, stąd i zainteresowanie nauką w tej szkole malało. Tym bardziej zatem Towarzystwo Popierania Kultury Regionalnej miało na celu zachowywać od zapomnienia kulturę ludową tego regionu⁵⁶.

⁵³ K. Kuhn, *Przedmowa*, „Ziemia Częstochowska”, t. 1, Częstochowa 1934, s. 14.

⁵⁴ K. Mrowiec, *Twórczość muzyczna o. Władysława Leszczyńskiego, kompozytora jasnogórskiego z XVII wieku (na przykładzie „Mandatum novum”)*, „Studia Claromontana”, Jasna Góra 1981.

⁵⁵ K. Kuhn, *Przedmowa*, „Ziemia Częstochowska”, t. 1, s. 15.

⁵⁶ A. Jaśkiewicz, *Szkoła Przemysłu Ludowego w Częstochowie*, „Rocznik Muzeum Częstochowskiego” 2011/2012, Częstochowa 2013, s. 192–193.

Szkoła Przemysłu Ludowego w Częstochowie, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/10/2247

Równie ważkim problemem była analiza wiejskiego budownictwa i plany zabudowy wsi podczęstochowskich. Dlatego należało szukać odrębności regionalnych oraz prowadzić inwentaryzację architektoniczną w terenie.

Tak nakreślony obszar badań stał się azymutem dla regionalistów na długie lata i do dzisiaj nie został w pełni zrealizowany.

W omawianym okresie udało się wydać dwa tomy „Ziemi Częstochowskiej”, w 1934 i w 1938 roku, a trzeci – za 1939 rok – został wydany już po wojnie.

Poniższa tabela zawartości treściowej ww. tomów obrazuje zakres badań i uzyskane rezultaty dociekań naukowych regionalistów i członków Towarzystwa.

Tabela

	Ziemia Częstochowska tom 1, 1934	Ziemia Częstochowska tom 2, 1938	Ziemia Częstochowska tom 3, 1939
Lp.	Autor, tytuł, strony		Zeszyt 1 z roku 1939
1.	<i>Od wydawnictwa, s. 6</i>	<i>Od Wydawnictwa, ss. 5–7</i>	<i>Od Wydawnictwa</i>
2.	<i>Przedmowa, ss. 7–19</i>	Dr. K. Łokaczewski, <i>Ś.P. Doktór Karol Rożkowski, ss. 7–13</i>	Dr Stefan Nosek, <i>Badania archeologiczne w Opato- wie Częstochowskim (z 14 rycinami wykopalisko- wymi)</i>
3.	Dr. Mieczysław Skrudlik, <i>Cudowny obraz Matki Bo- skiej Częstochowskiej, ss. 19– 101</i>	Pamiętniki ks. Antoniego Janczaka, ss. 13–27.	Zeszyt 2 z roku 1947

	Ziemia Częstochowska tom 1, 1934	Ziemia Częstochowska tom 2, 1938	Ziemia Częstochowska tom 3, 1939
4.	Bolesław Stala, <i>Pieczęcie dawnych miast powiatu częstochowskiego</i> , ss. 101–109	<i>Pamiętniki ks. Franciszka Jütnera</i> , ss. 27–42.	<i>Od Wydawnictwa</i>
5.	Dr Wacław Tokarz, <i>Nasze kółko</i> , ss. 109–117	Ludwik Wawrzynowicz, <i>Muzyka na Jasnej Górze</i> , ss. 42–45.	Stanisław Wallmann, <i>Rys historyczny życia gospodarczego Częstochowy</i>
6.	Zdzisław Wróbel, <i>Zwyczaj i obyczaje ludu częstochowskiego</i> , ss. 117–175	Aleksander Radłowski, <i>Chłupnicy – Tkacze wsi Kamienica Polska</i> , ss. 45–112.	Zeszyt 3
7.	Józef Premik, <i>Budowa i dzieje geologiczne okolic Częstochowy</i> , ss. 175–267	Władysław Hyla, <i>Zabytki i osobliwości powiatu częstochowskiego</i> , ss. 112–133	Inż. Edward Usakiewicz, <i>Częstochowa w obliczu zagadnień regulacyjnych (z 5 mapami litograficznymi)</i>
8.	Doc. dr W. Kulesza, <i>Godne uwagi problemy fitogeograficzne i fitosocjologiczne na terenie powiatu częstochowskiego</i> , ss. 267–279	Dr S. Z. Różycki, <i>W sprawie rezerwatu geologicznego na Jasnej Górze pod Częstochową</i> , ss. 133–139.	Zeszyt 4
9.	Jan Pruffer, <i>Próba charakterystyki fauny okolic Częstochowy na podstawie analizy rozmieszczenia motyli w pasmie jury krakowsko-wieluńskiej</i> , ss. 279–317	Zdzisław Wróbel, <i>Obrzędy i pieśni weselne w powiecie częstochowskim</i> , ss. 139–204.	Józef Mikołajtis, <i>Z ostatnich lat życia Zygm. Krasinśkiego (z 20 rycinami)</i>
10.	<i>Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie</i> , ss. 317–321.	<i>Melodie i pieśni weselne z okolic Częstochowy zebrane przez Koło Krajoznawcze przy Gim. im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie</i> , ss. 204–221.	<i>Z działalności Tow. Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie za rok 1939, 1946.</i>
11.	Spis rzeczy, s. 321	<i>Zamki drewniane w okolicach Częstochowy. Materiał zebrano i opracowało Koło Krajoznawcze przy Gim. im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie</i> , ss. 221–225.	
12.		Maria Józefowicz, <i>Bibliografia Częstochowy</i> , ss. 225–258.	
13.		Henryk Błaszczyk, <i>Nowe stanowisko niedźwiedzia jaskiniowego w okolicach Częstochowy</i> , ss. 258–261	

	Ziemia Częstochowska tom 1, 1934	Ziemia Częstochowska tom 2, 1938	Ziemia Częstochowska tom 3, 1939
14.		<i>Z działalności Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie za lata 1934–1937</i> , ss. 261–264.	
15.		Dostrzeżone omyłki w druku 264–266	
16.		Spis rzeczy w tomie pierwszym, s. 266.	
17.		Spis ilustracji w tomie drugim, s. 266.	
18.		Spis rzeczy w tomie drugim, s. 270.	

Źródło: „Ziemia Częstochowska”, t. 1: 1934, t. 2: 1938, t. 3: 1947.

29 marca 1939 roku zmarł inż. Wacław Płodowski, założyciel i prezes Towarzystwa od 1932 roku oraz dyrektor Gimnazjum i Liceum im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie. Niestety, II wojna światowa, trwająca w Częstochowie od 1 września 1939 roku do 16 stycznia 1945 roku, spowodowała niepowetowane straty i unicestwienie dorobku materialnego Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej. Muzeum znajdujące się w Parku Miejskim im. Stanisława Staszica straciło swoje zbiory: przemysłowe, etnograficzne, przyrodnicze, czyli okazy fauny i flory, broń, fotografie Jana Bułhaka, a także plansze Jana Kantego Gumowskiego.

Tom pierwszy „Ziemi Częstochowskiej”, który znajdował się na składzie Księgarni Wł. Nagłowskiego został spalony w wyniku działań wojennych. Natomiast II tom, który znajdował się w drukarni F.D. Wilkoszewskiego, został połączony na makulaturę⁵⁷.

Zniszczeniu uległy także wszystkie dokumenty, czyli archiwum Towarzystwa⁵⁸. Choć jak pisała p. Dorota Czech w *Almanachu Absolwentów IV LO im. H. Sienkiewicza 1915–1939*, cz. 2: „Część pomocy szkolnych i sprzętów szkolnych, a także dokumenty i bibliotekę szkolną z narażeniem życia ukrywał dyrektor Kazimierz Sabok”⁵⁹. Skoro więc siedziba Towarzystwa znajdowała się właśnie w tej szkole, może jest nadzieja, iż jeszcze wśród dokumentów szkolnych uratowanych przez dyrektora Kazimierza Saboka⁶⁰ odnajdą się dokumenty Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej.

⁵⁷ *Z działalności Towarzystwa Popierania Kultury regionalnej w Częstochowie a lata 1938–1939–1946*, „Ziemia Częstochowska”, t. 3, z. 4, Częstochowa 1947, s. 75–76.

⁵⁸ *Z działalności Tow. Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie za lata 1938–1939–1946*, „Ziemia Częstochowska”, t. 3, z. 4, Częstochowa 1947, s. 75–76.

⁵⁹ D. Czech, *Almanach Absolwentów IV LO im. H. Sienkiewicza 1915–1939*, cz. 2 <http://absolwenci.sieniu.czest.pl/index.php?show=art&which=1461> [dostęp 12.03.2020].

⁶⁰ J. Sętowski, *Cmentarz Kule w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, Częstochowa 2005, s. 269.

Podsumowując, pierwszy okres od założenia Towarzystwa do zawieszenia jego działalności okazał się niezwykle dynamiczny i owocny, udało się bowiem zrealizować założenia zebrania założycielskiego.

Bibliografia

Archiwalia

- Narodowe Archiwum Cyfrowe, Józef Mazur, komisarz rządu m. Częstochowy, sygn. 1-A-3151, <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/77640/> [dostęp 12.12.2019].
- Narodowe Archiwum Cyfrowe, Kazimierz Kuhn, starosta częstochowski, sygn. 1-A-2817, <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/75853/acef42f4249abaad64ba513b75b5c157/> [dostęp 12.12.2019].
- Narodowe Archiwum Cyfrowe, Wacław Płodowski – dyrektor Państwowego Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie, sygn. 1-N-1894, <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/104936/d2ba8208952641c7a291cf370b25a949/> [dostęp 12.12.2019].
- Archiwum Państwowe w Częstochowie, sygn. 8/446/0, Akta notariusza Tadeusza Kossa w Częstochowie, P. Snoch, E. Dubaj. Wstęp do Inwentarza, 2016.
- Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/10/2247– Szkoła Przemysłu Ludowego w Częstochowie.
- Jan Kanty Gumowski, *Motywy Architektury Polskiej: Jasna Góra*, Biblioteka Narodowa, Magazyn Ikonografii A.2536/G.XX/VI-1.
- Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/15/104, Bp Teodor Kubina.

Czasopisma

- Głowacki M., *Początki działalności Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej (od 1979 r. Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego) na tle życia naukowego, kulturalnego i towarzyskiego w Częstochowie w 1932 roku*, „Ziemia Częstochowska”, t. 38, Częstochowa 2012.
- Jaśkiewicz A., *Szkoła Przemysłu Ludowego w Częstochowie*, „Rocznik Muzeum Częstochowskiego” 2011/2012, Częstochowa 2013.
- Kronika. Otwarcie muzeum w parku Staszica*, „Goniec Częstochowski”, nr 19, rok XXXV, z dnia 24 stycznia 1936 r., s. 3.
- Kronika. Z Wystawy Chałupniczej*, „Goniec Częstochowski”, nr 190, rok XXVII, z dnia 20 sierpnia 1932 r.
- Kronika. Z zebrania organizacyjnego*, „Goniec Częstochowski”, nr 47, rok XXVII, sobota, dnia 27 lutego 1932.
- Mrowiec K., *Twórczość muzyczna o. Władysława Leszczyńskiego, kompozytora jasnogórskiego z XVII wieku (na przykładzie „Mandatum novum”)*, „Studia Claromontana”, Jasna Góra 1981.

- Nowak T.H., *II wystawa poznańskich Miłośników Fotografii*, „Głos Wielkopolski”, z dn. 3.07.1946, s. 4.
- Od Wydawnictwa*, „Ziemia Częstochowska”, t. 1, Częstochowa 1934.
- Piowowski J., *Jan Bułhak – enfant terrible polskiej fotografii?*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Edukacja Plastyczna. Fotografia”, z. 7, Częstochowa 2013, s. 57.
- Sętowski J., *Twórcy i prezesi Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie (do roku 1939)*, „Ziemia Częstochowska”, t. 38, Częstochowa 2012, s. 11.
- Sętowski J., *Kazimierz Jan Kühn (1875–1957). Zarys biografii starosty powiatu częstochowskiego*, „Ziemia Częstochowska”, t. 27, Częstochowa 2000, s. 157–166.
- Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie*, „Ziemia Częstochowska”, t. 1, Częstochowa 1934.
- Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie*, „Ziemia Częstochowska”, t. 1, Częstochowa 1934, s. 317–320.
- Stańczyk M., *Kazimierz Kuhn (1875–1975) – organizator i pierwszy prezes Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej*, „Ziemia Częstochowska”, t. 15, Częstochowa 1984, s. 23–26.
- Wrona-Meryk I., *Męskie Seminarium Nauczycielskie w Częstochowie w okresie międzywojennym*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Rocznik Polsko-Ukraiński”, t. 17, Częstochowa 2015, s. 313.
- Z działalności Tow. Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie za lata 1938–1939–1946*, „Ziemia Częstochowska”, t. 3, z. 4, Częstochowa 1947, s. 75–76.
- Z działalności Towarzystwa Popierania Kultury regionalnej w Częstochowie za lata 1938–1939–1946*, „Ziemia Częstochowska”, t. 3, z. 4, Częstochowa 1947, s. 75–76.
- Z działalności T-wa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie w latach 1934–1937*, „Ziemia Częstochowska”, t. 2, Częstochowa 1938, s. 274.
- Żywicki J., *Jana Gumowskiego Motywy Architektury Polskiej: Jasna Góra*, „Nasza Przyszłość”, t. 97, Kraków 2002, s. 273–274.

Opracowania

- Czapska-Michalik M., *Włodzimierz Tetmajer 1862–1923*, Warszawa 2007.
- Gumowski J., *Motywy Architektury Polskiej: Jasna Góra*, Kraków 1926.
- Komendzińska Wanda*, [w:] M. Pinkwart, J. Zdebski, *Nowy cmentarz w Zakopanem, Przewodnik biograficzny*, Warszawa – Kraków 1988, s. 66.
- Krzysztofowicz-Kozakowska S., *Jacek Malczewski*, Wrocław 2005.
- Kulig-Janarek K., Milewska W., *Leon Wyczółkowski, 1852–1936*, Kraków 2003.
- Masłowski M., *Julian Fałat*, Warszawa 1964.

- Miłkowski T., *Szkolny słownik teatralny*, Warszawa 2000, s. 85.
- Polski słownik biograficzny*, t. IX, Kraków 1960–1961.
- Ratyński M., *Kazimierz Kuhn (1875–1957) – starosta powiatu częstochowskiego i teoretyk nauk o samorządzie*, [w:] *W drugim szeregu bohaterowie walk o niepodległość*, red. A. Koseski, T. Skoczek, J. Załączny, Warszawa – Pułtusk 2019, s. 119–131.
- Sętowski J., *Cmentarz Kule w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, Częstochowa 2005.
- Sztuka świata. Leksykon*, red. T. Barucki, A. Dulewicz (red.), t. 1, Warszawa, 1998.
- Wielka ilustrowana encyklopedia Gutenberga*, Kraków 1929–1934.
- Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*, t. 2, Kraków 1929.
- Związek J., *Kubina Teodor Filip, bp.*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. A. Szostek, t. 10, Lublin 2004.
- Związek J., *Mettler Bonawentura*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. S. Wilk, t. 12, Lublin 2008, s. 634–635.

Strony internetowe

- Almanach Absolwentów IV LO im. H. Sienkiewicza 1915–1939*, cz. 2, <http://absolwenci.sieniu.czest.pl/index.php?show=art&which=1461> [dostęp 12.03.2020].
- Bochnak A., *Feliks Kopera* 1871-05-12–1952-03-27, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/feliks-kopera> [dostęp 12.03.2020].
- Franciszek Krudowski (1860–1945)*, <https://www.gutenberg.czyz.org/index.php?word=37588> [dostęp 12.03.2020].
- Giżyńska U., *Rocznice częstochowskich szkół*, „Gazeta Częstochowska”, nr. 44, z dn. 3.11.2011, <http://gazetacz.com.pl/100-lecie-sp-nr-812470/> [dostęp 7.04.2019].
- Haładyj T., *Przed wojną Częstochowa miała własne zoo. Był w nim nawet niedźwiedź*, https://czestochowa.wyborcza.pl/czestochowa/1,48725,17743405,Przed_wojna_Czestochowa_miala_wlasne_zoo_Byl_w_nim.html [dostęp 12.03.2020].
- https://czestochowa.wyborcza.pl/czestochowa/1,48725,17743405,Przed_wojna_Czestochowa_miala_wlasne_zoo_Byl_w_nim.html [dostęp 12.03.2020].
- <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=25054&from=pubindex&dirids=5&lp=541> [dostęp 12.03.2020].
- <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ruisdael-Jacob;3969967.html> [dostęp 11.03.2020].
- <https://sztuka.agraart.pl/autor/licytacje/1505/jan-kanty-gumowski> [dostęp 11.03.2020].
- <http://desa.art.pl/index.php?pozycja=20907> [dostęp 12.03.2020].
- <http://www.muzeakosc.czest.pl/index.php> [dostęp 12.03.2020].
- <http://www.czestochowa.um.gov.pl/tablica/pielgrzymi> [dostęp 12.03.2020].

Kuhn K., *Przedmowa*, „Ziemia Częstochowska”, t. 1, Częstochowa 1934, s. 14. Muzeum Archidiecezji Częstochowskiej. Historia <http://www.muzeakosc.czyst.pl/historia.php> [dostęp 12.03.2020].

Szymańska B., *Żył, dobrze czyniąc. Wacław Cyprian Płodowski (1881–1939)*, „Gazeta Częstochowska”, nr. 10, z dn. 7.03.2019, [<http://gazetacz.com.pl/zyl-dobrze-czyniac-waclaw-cyprian-plodowski-1881-193923834/> dostęp 7.04.2019].

Z dziejów Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej 1932–1939

Streszczenie

Pierwszy okres działalności Towarzystwa Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie to był czas wykonanej ogromnej pracy i realizacja wszystkich założeń Zebrania Założycielskiego. Udało się utworzyć Muzeum Zbiorów Regionalnych, zainspirować innych do kolekcjonowania zabytków oraz ochrony fauny i flory regionu częstochowskiego. Co najważniejsze, zainicjowano wydawnictwo ciągle „Ziemia Częstochowska”, które wypełnia lukę i staje się przyczynkiem do przygotowania *Encyklopedii Częstochowy*. Tak aktywną działalność Towarzystwa przerwała najpierw śmierć prezesa Wacława Płodowskiego, a potem wybuch II wojny światowej 1 września 1939 roku, który zmusił Zarząd do zawieszenia działalności. Wydaje się jednak, iż kierunki badań wyznaczone w *Przedmowie* Kazimierza Kühna do I tomu *Ziemi Częstochowskiej*, jak w duchowym testamentie, są wciąż realizowane.

Słowa kluczowe: Towarzystwo Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie, Kazimierz Kühn, Wacław Płodowski, Częstochowa, „Ziemia Częstochowska”, muzeum.

From the history of the Society for the Promotion of Regional Culture 1932–1939

Summary

The first period of the activity of the Society for the Promotion of Regional Culture in Częstochowa was the time of a huge work done and the implementation of all the assumptions of the Founding Meeting. We managed to create the Museum of Regional Collections, inspire others to collect monuments and protect the fauna and flora of the Częstochowa region. Most importantly, the periodical publishing house “Ziemia Częstochowska” was initiated, which fills the gap and becomes a contribution to the preparation of the Encyclopedia of Częstochowa. Such active activity of the Society was interrupted first by the death of the president, Wacław Płodowski, and then by the outbreak of World War II on September 1, 1939, which forced the Board to suspend its activities. It seems, however, that the research directions set out in the Foreword by Kazimierz Kühn to the first volume of Częstochowa Land, as in the spiritual testament, are still being implemented.

Keywords: Society for the Promotion of Regional Culture, Kazimierz Kühn, Wacław Płodowski, Częstochowa, Ziemia Częstochowska, Museum.